

TASFİYE

rîm'de mânevî pisliği ve kiri ifade etmek için **rics** (et-Tevbe 9/95; el-Ahzâb 33/33), **neces** (et-Tevbe 9/28) ve **dess** (eş-Şems 91/10) gibi kelimeler de kullanılmıştır. Temiz olarak dünyaya gelen ve kalbi hakikati kavramaya müsait olan nefis zamanla kirlenir, üzerini pislik kaplar, katılaştır ve taş kesilir (el-Bakara 2/74). Kir içinde kalan kalp doğruları göremez, hakikatleri kavrayamaz. Bundan dolayı, “Onların kalpleri var, ama bununla bir şey anlamazlar” (el-A'râf 7/179) ve, “Göğüslerdeki kalpler kör olur” (el-Hac 22/46) buyurulmuştur. Çeşitli sebeplerle kirlenen nefisleri ve kalpleri saf hale getirmek, böylece doğruyu görmelerini, gerçeği anlamalarını sağlamak gerekir.

Bazı sûfî müelliflere göre sûfî kelimesi tasfiye kelimesinin kökü olan “safv” kökünden gelir. Serrâc genellikle sûfilerden “ehl-i safvet” şeklinde bahseder (el-Lüma', s. 46-48, 105-106). Sûfilik saflığın, duruluğun ve temizliğin kaynağıdır. Sûfilere “ehl-i tasfiye” de denir (Hücvîrî, s. 39).

İlâhî bilgiye, hakikate ve hikmete ermek için biri nazarî akıl, diğeri tasfiye olmak üzere iki yoldan bahsedilmiştir. Gazzâlî bu iki yolu iki örnekle anlatır. Verdiği ilk örnekte zâhir ulemâsının nazarî akla ve istidlâle dayanan yolunu akar sularla beslenen göle, sûfilerin keşf ve ilhamı esas alan yolunu ise dipten kaynayan sularla beslenen göle benzetir ve her iki yol da güzel olmakla beraber dipten gelen sularla oluşan gölün suyunun daha temiz ve daha berrak olduğunu söyler. Gazzâlî'nin verdiği ikinci örnek Çin ve Rum sanatkârları arasındaki süsleme yarışıdır. Bir duvar perde ile ikiye bölünür; süslemeleri için duvarın bir tarafı Çin, diğer tarafı Rum sanatkârlarına verilir. Rumlar kendilerine ait duvarı türlü renklerle çeşitli motifler yaparak süslemeye koyulurken Çinliler kendi duvarlarını cilâlamak ve parlatmakla yetinirler. Aradaki perde kaldırılınca Rumlar'ın yaptıkları resim ve nakışlar karşı duvara yansır ve orada daha güzel görünür (İhyâ', III, 21). Aynı örnek Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde de geçmekte (I, 344), ancak burada daha güzel resim yapanların Çinliler olduğu söylenmektedir. Gazzâlî bu örnekte sûfilerin kendi iç âlemlerine yöneliklerini, ruhlarını tasfiye edip kalplerini cilâlayarak ilham yoluyla ilim, irfan ve mârifete ulaştıklarını; bu yolla elde ettikleri ilim ve irfanı daha doğru ve daha güvenilir kabul ettiklerini vurgular (İhyâ', III, 19). Gazzâlî mârifet ve hakikatlerin insanın kalbine yansımaları ayna örneğiyle açıklar ve bu yansıma beş şeyin engel olabilece-

ğini belirtir; bunları kalbin bu hususta istidadı olmaması, kirlenmiş ve paslanmış olması, hakikat tarafına çevrilmemiş olması, kalple hakikat arasında taassup ve taklit perdesinin bulunması ve kalbin yöneleceği cihetin bilinmemesi olarak sıralar. Ona göre bu engellerin bir kısmı veya tamamı hangi nisbette ortadan kalkarsa ilim ve hakikatler tasfiye edilen kalbe o nisbette yansır. Gazzâlî'nin “kalp gözü” dediği şey bu yansımadır (a.g.e., III, 12). Kalbi tasfiye etmenin yolunun dünya ile ilgili bağları koparıp atmak, dünyevî şeylere kalpte yer vermemek, bütün dikkati ve zihnî faaliyetleri Allah üzerinde yoğunlaştırmak, usulüne uygun bir mücâhede ve riyâzet olduğunu söyleyen sûfî müellifler kalp tasfiyesi yoluyla bilgi edinmenin zorluk ve sakıncalarına da dikkat çekmişlerdir. Şiddetli mücâhedenin, ağır riyâzet ve zor çilelerin sâlikin beden sağlığını, mizacını ve akli dengesini bozabileceğini, kalbinde birtakım vehimler ve hayaller ortaya çıkabileceğini, dinî hükümleri bu yolla öğrenme sevdasına kapılabileceğini söyleyen Gazzâlî, bu durumdaki kişiyi çalışarak geçimini sağlayacağı yerde define arama vakit geçiren defincilere benzetir (a.g.e., III, 19).

İşrâkiler diye anılan bazı filozoflar ve kalp tasfiyesi yoluyla bilgi kazanılacağını savunan mutasavvıflar arasındaki yakınlık ve benzerlik üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Ünlü sûfî Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr ile İbn Sînâ'nın bu konuyu üç gün aralarında tartıştıktan sonra İbn Sînâ'nın, “O benim bildiğimi görüyor”, Ebû Saîd'in, “O benim gördüğümü biliyor” dediği rivayet edilir (Muhammed b. Münevver, s. 194). Bu menkıbede, İbn Sînâ'nın akli nazar ve istidlâl yoluyla ulaştığı bilgi ile Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'in tasfiye yoluyla ulaştığı bilgi ve hakikatin, yani akiselim ile kalbiselim aynı noktada birleştiği anlatılmak istenmiştir. Akli nazar ve tasfiye yoluyla ulaşılan bilgiler arasındaki ilişki konusunda Taşköprizâde ve Kâtib Çelebi gibi müelliflerin eserlerinde daha sistematik bilgiler bulunmaktadır. Bu eserlerde aklın dört mertebesinden (heyûlânî akıl, fiil halinde akıl, meleke halinde akıl, müstefâd akıl) bahsedilir ve aklın müstefâd akıl haline eriştiğinde her şeyi apaçık ve kesin olarak algılayacağı belirtilir. Tasfiye yolunu tutanların ise nihâî gayeye ulaşmaları için dinin zâhirî hükümlerine uyma, ahlâkı düzeltme, ruhu kutsî sûretlerle süsleme, Allah'ın cemalini temaşa etme şeklinde dört menzil katetmeleri gerektiği anlatılır ve nazarî aklın dördüncü mertebesinin tas-

fiye yolunun üçüncü menziline kısmen kapıldığı, fakat tasfiye yolunun üçüncü menzindeki bilgilerin daha kesin ve daha açık olduğu vurgulanır (Tehânevî, I, 37, 42; Taşköprizâde, I, 110; II, 612; Keşfü'z-zunûn, I, 54, 677). Bu örnekte de tasfiye yoluna üstünlük tanındığı görülmektedir. İstidlâl ve nazar Hz. İbrâhim'in (Halîl yolu), tasfiye Hz. Peygamber'in yolu (habîb yolu) olarak kabul edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “şfv” md.; *et-Ta'rifât*, “Şafvet” md.; Tehânevî, *Keşşâf*, İstanbul 1317, I, 37, 42, 553; *Müsned*, III, 343, 386; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 46-48, 105-106; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 550-555; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, Tahran 1338, s. 39; Gazzâlî, *İhyâ'*, III, 2-47; a.mlf., *Mişkâtü'l-envâr* (nşr. Ebû'l-Alâ el-Afîfî), Kahire 1383/1964, s. 49; Ebû Mansûr el-Abbâdî, *Şüfînâme* (nşr. Gulâm Hüseyin Yûsuffî), Tahran 1347; Muhammed b. Münevver, *Tevhidin Sırları* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 2004, s. 194; Necmeddin-i Dâye, *Mirşâdü'l-'ibâd* (nşr. M. Emîn Riyâhî), Tahran 1365 hş., s. 187-226; Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 344; İbnü'l-Hatîb, *Ravzâtü't-ta'rif* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Kahire 1968, s. 553-630; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 30-33, 52-54; a.mlf., *Mukaddime*, Beyrut 1967, s. 441; Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-ulûm*, I, 110; II, 612; *Keşfü'z-zunûn*, I, 54, 677; Seyyid Sâdik-ı Güherîn, *Şerh-i İştihâât-ı Taşavvuf*, Tahran 1368, IV, 98.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

TASHİF

(bk. MUSAHHAF).

TASHİF

(التصنيف)

Birbirine benzeyen harflerden oluşan kelimelerin nokta veya harekelerinin değiştirilerek yazılması anlamında terim.

Sözlükte **tashîf**, “bir sayfada birbirine benzeyen harflerden oluşan kelimeleri yanlış okumak, yanlış yazmak veya yanlış rivayet etmek” demektir. **Tasahhuf** “birbirine benzeyen harflerin sayfada hatalı kaydedilmesi”, **sahafî** ve **musahhif** “yanlış okuyan, yanlış yazan kimse” anlamına gelir (*Lisânü'l-Arab*, “şhf” md.; *Kâmus Tercümesi*, III, 639). Hadis ilminde senedde veya metinde birbirine benzeyen harflerin yanlış okunması suretiyle nakledilen hadise **musahhaf** adı verilir. Tashîfin çeşitli tanımları aynı biçimdeki harflerin nokta ve harekelerinde yapılan okuma, yazma ve rivayet hatalarının tashîfin kapsamı içine girmediğini göstermektedir. **Tahrîf** ise bir kelimedede harf değiştirmek veya kelimeye harf eklemek, harflerin yerlerini yahut kelime-

yi bütünüyle değiştirmek suretiyle yapılan hatalardır. Tashîf konusu kaynaklarda genellikle tahrifile birlikte ele alınmış, bazı müellifler bunları eş anlamlı gibi kullanmıştır.

Tashîf önce hadis ilminde başlamış, ardından dil ve edebiyat alanına girmiştir. Tashîfin sebepleri arasında şekilleri aynı olan ve sadece noktalarla birbirinden ayrılan harflerin doğru işitilememesi veya doğru okunamaması, mânası anlaşılmayan bir kelimenin bilinen başka bir kelimeyle değiştirilmesi, Arap harflerinin çeşitli ülkelerde farklı yazılması, yer adlarının imlâsının tam bilinmemesi gibi hususlar zikredilir. Hamza el-İsfahânî, tashîfin ana sebebini harfleri vazedenin dikkatsizliğine ve sonradan gelecek olanları düşünmemesine bağlar. Nitekim “ب، ت، ث، ن” harfleri için tek bir sembol kullanılmıştır. İsfahânî’ye göre tashîf hareke, nokta ve yazıda meydana gelmektedir. Harekede oluşan tashîfe örnek “يوم الكتاب” terkininde “ب، ت، ث، ن” in “ك، ل، ا، ب” şeklinde harekelenmesi, noktada meydana gelen tashîfe örnek “يستحبّ العسل” (yıkılmayı sever) hadisinin “يستحبّ العسل” (balı sever) biçiminde okunmasıdır. Yazıda meydana gelen tashîfe örnek ise bir beyitte geçen “شواته” kelimesinin “سراته” diye rivayet edilmesidir (*et-Tenbih ‘alâ hudûsî’t-tashîf*, s. 27, 41, 42, 79).

Hadis âlimleri, dilciler ve edebiyatçılar bu alanda önemli eserler kaleme almışlardır (hadis için bk. **MUSAHHAF**). İbn Kuteybe’nin *Tašhîfû’l-‘ulemâ’* adlı bir eseri olduğu belirtilmektedir. Hamza el-İsfahânî’nin *et-Tenbih ‘alâ hudûsî’t-tashîf*’i (nşr. M. Es’ad Tales, Dimaşk 1388/1968; nşr. M. Hasan Âl-i Yâsîn, Bağdat 1387/1967-1968) dilcilerin ve edebiyatçıların, lügat ve şiir râvilerinin rivayetlerinde yaptıkları nokta, hareke, i’rab ve yazım hatalarını kapsar. Ebû Nasr Saffâr el-Buhârî buna *er-Red ‘alâ Hamza fî Hudûsî’t-tašhîf* adıyla bir reddiye yazmıştır. Ali b. Hamza el-Basrî’nin *et-Tenbihât ‘alâ aġâlîti’r-ruvât* adlı bir eseri vardır (Kahire 1977). *İslâhu’l-manâtiq* (İbnü’s-Sikkî), *el-Fašîh* (Sa’leb) ve *el-Hayevân* (Câhiz) gibi eserler muhtelif lügat kitaplarındaki hatalara dairdir. Hasan b. Abdullah el-Askerî’nin *Kitâbü’t-Tašhîf ve’t-tahrîf*’i (nşr. Abdülazîz Ahmed, Kahire 1383/1963) hadis ve şiirlerde geçen özel isimlerde yapılan râvi hatalarıyla ilgilidir. Eserin bir bölümü *Şerhu mâ yeġâ‘u fihî’t-tašhîf ve’t-tahrîf* (Kahire 1908; nşr. Abdülazîz Ahmed, Kahire 1383/1963; nşr. Seyyid Muhammed Yûsuf, I [I-II], Dimaşk 1401/1981), başka bir bölümü *Tašhîfâtü’l-muġaddisîn* (İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye* kenarında, Kahire 1311; Kahire 1904; nşr. Mah-

mûd Ahmed Mîre, I-III, Kahire 1402/1982; nşr. Ahmed Abdüşşâfi, Beyrut 1408/1988) adıyla yayımlanmıştır. Askerî’ye nisbet edilen *Aġbârü’l-mušaġġîfîn* adlı eser de *Kitâbü’t-Tašhîf*’inden iktibas edilmiş olmalıdır. Selâhaddin es-Safedî, *Tašhîhu’t-tašhîf ve’t-tahrîr*’i adıyla bir eser kaleme almıştır (tıpkıbasım: F. Sezgin, Frankfurt 1405/1985; nşr. Seyyid eş-Şerkâvî, Kahire 1407/1987). Bunlardan başka râviler, şairler ve edipler gibi ricâlin birbirine benzeyen isim, lakap, künye ve nisbelerinde yapılan tashîf ve tahriflere dair Hasan b. Bişr el-Âmidî ve Dârekutnî gibi birçok müellif tarafından *el-Mü’telif ve’l-muġtelif* ismiyle eserler yazılmıştır. Arap edebiyatında “ihâm-ı tashîf”, dinleyici veya muhatabın sözün içindeki bir kelimeye benzer başka bir kelimeyle ilgi kurarak harf ve nokta hatası yapıldığı vehmine kapılmasıdır. “Tashîf muvârebesi”, söz sahibinin kullandığı bir kelimeden dolayı ortaya çıkabilecek yanlışları o kelimesidir. Ayrıca nokta değişikliğiyle önlemesidir. Ayrıca nokta farkıyla birbirinden ayrılan kelimeler arasındaki cinasa “cinâs-ı tashîf, cinâs-ı musahhaf, cinâs-ı hattî” denir.

Türk edebiyatında tashîf, daha çok harflerin noktalı ve noktasız yazılanlarının karıştırılması sebebiyle yakın mahreçli, benzer şekilli, fakat mâna bakımından farklı kelimelerin ortaya çıkmasıyla oluşmaktadır. Fuzûlî’nin, “Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrin / Ki fesâd-ı rakamı sürümüzu şûr eyler / Kâh bir harf sukûtuyla kılar nâdir-i nâr / Kâh bir nokta kusûruyla gözü kör eyler” kıtasında belirttiği gibi “sûr” (سور: düğün) kelimesi noktalı yazıldığında “şûr” (شور: karışıklık) anlamına gelir; “göz” ise (كور) noktasız yazıldığında “kör” (كور) olur. Lâmiî’nin *Muanmâ risâlesindeki* tashîfler de meşhurdur: “Ni’met-i rü’yeti gözler ne bilir / Onu göz ehli bilir göz ne bilir” şeklindeki tashîfli beytin doğrusu şöyledir: Ni’met-i rü’yeti körler ne bilir / Onu göz ehli bilir kör ne bilir.”

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta’rîfât, “tašhîf” md.; Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 449-450; *Kâmus Tercümesi*, III, 639; Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-‘Ayn* (nşr. Mehdi el-Mahzûmî – İbrâhim es-Sâmerrâi), Beyrut 1408/1988, III, 120; Hamza el-İsfahânî, *et-Tenbih ‘alâ hudûsî’t-tašhîf* (nşr. M. Es’ad Tales), Dimaşk 1388/1968, s. 27, 41, 42, 79; Hasan b. Abdullah el-Askerî, *Tašhîfâtü’l-muġaddisîn* (nşr. Ahmed Abdüşşâfi), Beyrut 1408/1988, s. 7-8, ayrıca bk. tür.yer.; İbn Mâkûlâ, *Tehzîbü müstemirri’l-evhâm* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1410/1990, I, 21-22; Zemaşerî, *Esâsü’l-belâġa* (nşr. Mezyed Nâim – Şevki el-Maarrî), Beyrut 1998, s. 446; Mustafa Sâdik er-Râfiî, *Târîhu âdâbi’l-‘Arab*, Beyrut 1394/1974, I, 296-298; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri-Belâġat*, İstanbul 1989, s.

359-360; Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir, *Tevşîku’n-nuşûş ve zabtühâ ‘inde’l-muġaddisîn*, Mekke 1993, s. 165-196; Cemâl Üstürî, *et-Tašhîf ve eşeruhü fi’l-ġadîş ve’l-fîġġ ve cühûdü’l-muġaddisîn fî mükâfeġâtiġ*, Riyad 1418/1997, s. 21-87, ayrıca bk. tür.yer.; M. Kürd Ali, “et-Tašhîf ve’t-tahrîf”, *MMLADm.*, XIX/11-12 (1944), s. 481-487; Sâlih el-Eşter, “Elvân mine’t-tašhîf ve’t-tahrîf”, *MMLADm.*, LXVII/2 (1992), s. 225-305; Ahmed Rızık Mustafa es-Sevâhîlî, “Min kazâyâ’l-ġarfi’l-‘Arabî: et-Tašhîf ve’t-tahrîf”, *‘Âlemü’l-kütüb*, XIV/6, Riyad 1993, s. 641-649; Vefîd Muhammed es-Serâkibî, “Mefhûmü’t-tašhîf: Dirâse fî te’şîli’l-muštâlâġ”, a.e., XVII/1 (1996), s. 29-33; Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, “Mine’t-tašhîf ve’t-tahrîf”, *Âfâku’s-seġâfe ve’t-türâs*, sy. 16, Dübey 1997, s. 127-134.

EMRULLAH İŞLER

TASK

(الطسق)

İslâmiyet’in erken dönemlerinde savaşla fethedilen yerlerden alınan maktû toprak vergisi.

Özellikle Bağdatlılar tarafından **tısk** şeklinde de söylenmektedir. Taskın (çoğulu tusûk) aslının Grekçe **taksis** kelimesi olduğu (muhtemelen Latince taxare [tahmin, tahrir, ölçüm, sayım yapmak] kökünden) ve Arâmîce (taskâ) üzerinden Arapça’ya geçtiği ileri sürülmektedir. Tarihî uygulamalara bakılırsa Farsça’da “ücret” anlamına gelen **teşk** veya **tisk** kelimesinin Arapçalaştırılmış şekli olduğuna dair görüş daha kuvvetli görünmektedir. Nitekim Sâsânîler devrinde sahiplenilen işlenmiş topraklara ödenen vergiye bu ad verilmiştir. Şîa eserlerinde Hz. Ali’ye nisbetle aynı mânadaki kullanıma rastlanmaktadır (meselâ bk. Kerekî, s. 49). Kelime nadiren **taks** (çoğulu tukûs) şeklinde kaydedilmektedir. Task bazı hadislerde geçmekte (“Taskı kabullenen aşıġılanmayı ve küçük görülmeyi kabullenmiştir”) ve Ebû Ubeyd tarafından “haraç” anlamına geldiği söylenmektedir (*Kitâbü’l-Emvâl*, s. 158; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, IX, 140). Erken dönem İslâmî literatürde, Hz. Ömer’in savaşla fethedilen Sevâd topraklarından aldığı birim başına yıllık maktû toprak vergisi (harâc-ı vazîfe) **task** adıyla anılmaktadır (Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, s. 86, 135, 146; İbn Ebû Şeybe, IV, 404; VI, 463). Bu yerel kullanım Sâsânî hükümdarlarından Kubâd (488-531) ve Enûşirvan’ın (531-579) reformlarına dayanmaktadır. Kaynaklarda gerek yalnız başına gerekse vergileri ifade eden terimlerle beraber geçen **taskın** (ed-darâib ve’t-tusûk: Kalkaşendî, XIII, 68; el-vadâi’ ve’t-tusûk: Kudâme b. Ca’fer, s. 221; Hilâl b. Muhasin es-Sâbî, s. 202; tukûs ve rûsûm: Ebû